

ΘΕΟΛΟΓΙΑ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΣΥΝΟΔΟΥ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Βραβεῖον τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

Ἐξδίδεται μετὰ τὴν πρόνοιαν
τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος
ζ. Γερωνῆμου

Ἰδιοκτησία τοῦ Κλάδου Ἐκδόσεων
τῆς Ἐπιτοκομικῆς καὶ Μορφωτικῆς Ἐπιτροπῆς
τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

ΕΚΔΟΣΗ:

Ὁ Διευθυντής τοῦ Κλάδου Ἐκδόσεων, Σεβ. Μητροπολίτης Κηφισίας,
Ἀμαρουσίου καὶ Ὁρωπόου, ζ. Κηρύλλος

ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ:

Σταύρος Γαργάζογλου, Σεβ. Μητροπολίτης Ἰωαννινοῦ Παιδείας
καὶ Θεσσαλονίκης

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΜΕΛΗ ΤΗΣ ΟΠΤΕΙΑ:

Σεβ. Μητροπολίτης Νέας Σμύρνης ζ. Σμύρνης,
Κωνσταντῖνος Αἰζηνοστατής, Καθηγητῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν,
Γεώργιος Μαρτζέλος, Καθηγητῆς Α.Π.Θ.,
Παναγιώτης Σαλίπης, Ἀν. Καθηγητῆς Α.Π.Θ.,
Σωτήριος Αγοστός, Ἀν. Καθηγητῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν,
Κωνσταντῖνος Μπαλίζος, Ἐπ. Καθηγητῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν,
Λογμ. Νικόδημος Σκορτίας-Παξίδας, Ἐπίτ. Καθηγητῆς Α.Π.Θ.

ΣΥΝΤΑΞΗ ΥΛΗΣ:

Αισατριανή Τσιτάμπουνη, Ἀξιώτης Κ.Α., Α.Π.Θ., Νικόλαος Λαυροζόλης, Μ.Π.

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΚΙΝΗΜΕΝΩΝ:

Βασίλειος Γεωργίου, Ἀρ. Θ., Νικόλαος Αρατούλλας, Μ.Π.

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΔΙΕΚΤΥΠΩΣΗΣ:

Παναγιώτης Γιάσις

ΓΑΛΛΟΦΩΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ:

Γιάννου Γεννάδιου 11, 115 21 Ἀθήνα

Τηλ.: 210.7272288, Φάξ: 210.7272251

e-mail: theologiat@ecclesia.gr

http://www.ecclesia.gr/greek_press_theologia/index.asp

ΣΤΟΙΧΕΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ:

Ἀποστολική Μισθολογία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

Ἰεραρχεῖο Ἐπιτοκομικῆς Ἐπιτροπῆς, Κορυδαλλοῦ, Πρωτομαρτίου 3, Κορυδαλλοῦ Ἀττικής

ΧΧΙΙΙ-2-5 (295)

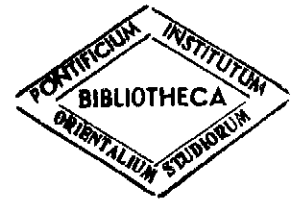
10 APR. 2014

ΘΕΟΛΟΓΙΑ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΣΥΝΟΔΟΥ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Τόμος 84, Τεύχος 4°, Ὀκτώβριος - Δεκέμβριος 2013

Ὁρθόδοξη Θεολογία
καὶ διαθρησκειακὸς διάλογος
(Μέρος Β')

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ, Ταυτότητα καὶ ετερότητα σὲ ἓνα μεταβαλλόμενο κόσμο	3
ΑΡΧΙΜ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Δ. ΠΑΠΑΘΩΜΑ, Ἐκκλησία ἐν Διαλόγῳ	7
Π. ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΟΥ ΜΠΑΪΡΑΧΤΑΡΗ, Ὁ δεκάλογος τοῦ διαθρησκειακοῦ διαλόγου καὶ τὸ παράδειγμα τοῦ θρησκευτικοῦ πλουραλισμοῦ	13
ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗ, Ἡ Ὁρθόδοξη συμβολὴ στὴ θεμελίωση τοῦ θεμιτοῦ τοῦ διαθρησκειακοῦ διαλόγου στὴν παγκόσμια χριστιανικὴ ἱεραποστολή	33
MARIA BRUN, Ἡ συμβολὴ τοῦ Μητροπολίτου Δαμασκηνοῦ (Παπανδρέου) στὸν Διαθρησκειακὸν Διάλογον	41
ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΑΡΑΒΙΔΟΠΟΥΛΟΥ, Διάλογος Ὁρθοδόξων καὶ Ἰουδαίων θεολόγων στὴν ἱστορία καὶ στὸ παρὸν	69
ΑΣΤΕΡΙΟΥ - ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΚΕΧΑΓΙΑ, Οἱ διαθήκες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης: Ἀνιχνεύσεις γιὰ μίαν θεολογίαν τῶν θρησκειῶν	79
ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΚΕΡΑΜΙΔΑ, Διαθρησκειακὸς διάλογος καὶ θεολογία τῶν θρησκειῶν. Τὸ παράδειγμα τῆς ρωμαιοκαθολικῆς θεολογίας	109
BISHARA EBEID, Ὁ ἐπίσκοπος Sulaimān al-Gazzī, ἓνας θεολόγος ποιητῆς στὴν ἐποχὴ τῶν Φατιμίδων	163
PETER KAZAKU, "New" Hermeneutics in Modern Arab Muslim Thought? The paradigm of Naṣr Ḥāmid Abu Zayd	183
ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΠΥΡΓΟΥ ΗΛΙΑ (ΤΟΥΜΕΝ), Διαπιστώσεις γιὰ τὸ Συριακὸ ζήτημα	219
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΩΤΣΙΟΠΟΥΛΟΥ, Σύγκρουση ἢ διάλογος θρησκειῶν καὶ πολιτισμῶν	223

Τέλος, ή διεπιστημονική, διομολογιακή συζήτηση που όφείλει ν' αναδειχθεί δέν πρέπει νά στοχεύει στην έπιβεβαίωση τής μίας ή τής άλλης αλήθειας: όπου αδήποτε άπολογητική σίαση άποδυναμώνει την άξιοπιστία τής χριστιανικής μαρτυρίας. Έξάλλου, ή προφητική κλήση τής Έκκλησίας την ώθει ν' αναγγέλλει τό καλό και νά καταγγέλλει τόν πόνο, την όδύνη, τή φθορά όπου κι άν αυτή βρίσκεται: ή δεοντολογία του διαλόγου ώθει στην καταλλαγή, όχι στη μισαλλοδοξία. Εκεί όπου υπερισχύουν φωνές φονταμενταλιστικής έντασης, ή θρησκευτική ταυτότητα του άλλου γίνεται αίτια έχθρότητας και άφανισμού. Όπου, αντίθετα, επικρατεί ό γνήσιος σεβασμός για τό θρησκευτικό υπόβαθρο άλλων ομάδων, ή διαφορά μετατρέπεται σε ειρηνική σύγκλιση, σε προσκυνηματική πορεία, σε άβρααμική φιλοξενία του Τριαδικού Θεού.

Ό έπίσκοπος Sulaimān al-Ġazzī, ένας θεολόγος ποιητής στην έποχή τών Φατιμιδών

BISHARA EBEID*

Είσαγωγή

Για τόν έπίσκοπο Γάζας δέν μās είναι γνωστά πολλά στοιχεία από τούς ιστορικούς τής έποχής του, πέραν του όνόματος και τής ένασχόλησής του με την θεολογική ποίηση, κυρίως άπολογητικού χαρακτήρα, ένάντια στους μη χαλκηδόνιους, τούς νεστοριανούς και τούς μονοθελητες (Μαρωνίτες). Από την πολεμική του συνάγουμε τό συμπέρασμα πως έπρόκειτο για μελίτη, δηλαδή όρθόδοξο στην όμολογία, έπίσκοπο¹.

Παρά την έλλειψη βιογραφικών πληροφοριών για τό πρόσωπό του, συμπεραίνουμε πως έπρόκειτο για γνωστή προσωπικότητα τής έποχής του λόγω του μεγάλου ένδιαφέροντος για τά ποιήματα και τούς θεολογικούς του λόγους, ένδιαφέρον που μαρτυρείται από την ύπαρξη πολλών χειρογράφων με αντιγραφές τών έργων του².

Μόνο στα τέλη του 19ου - άρχές του 20ού αι., όταν άρχισε νά αύξάνεται τό ένδιαφέρον τών έρευνητών γύρω από την άραβο-χριστιανική παράδοση, άρχισαν νά καταφθάνουν και οι πληροφορίες για τόν ποιητή μας. Η έρευνα για τόν βίο και τά έργα του έπισκόπου *Sulaimān al-Ġazzī* ολοκληρώθηκε με την έκδο-

* Ό Bishara Ebeid είναι άπόφοιτος του Τμ. Θεολογίας Α.Π.Θ. και ύπομ. διδάκτωρ του Istituto Orientale τής Ρώμης.

1. Ό όρος μελίτης προέρχεται από τή συριακή λέξη μέλεχ και την άραβική λέξη μαλέκ που θα πεί βασιλιάς ή αυτοκράτορας. Έτσι αυτοί που ακολουθήσαν τή Σύνοδο τής Χαλκηδόνας ονομάστηκαν από τούς μη χαλκηδόνιους, μελίτες, δηλαδή αυτοί που ακολουθούν και συμφωνούν με την πίστη του αυτοκράτορα τής Κων/πολης, βλ. S. GRIFFITH, "Melkites", "Jacobites".

2. Βλ. κατάλογο χειρογράφων τών έργων του στο έργο του G. GRAF, *Geschichte der christlichen Literatur*, τόμ. 2 (Studi e Testi), Città del Vaticano 1944-53, 84-86.

ση ενός τρίτομου έργου³ από τον Μητροπολίτη 'Αλέππου των 'Ελληνοκαθολικών (ουνιτών), Νεόφυτου Edelby. 'Ο πρώτος τόμος της έκδοσης ασχολείται με την έρευνα για τον βίο του ποιητή και την χειρόγραφη παράδοση με μία εισαγωγή στην όρολογία, τη σκέψη και τὸ εἶδος τῆς ποιήσεως και τῶν ἄλλων ἔργων τοῦ ἐπισκόπου Γάζας. 'Ο δεύτερος τόμος περιέχει κριτική έκδοση τῶν ποιημάτων του, ἐνῶ ὁ τρίτος κριτική έκδοση τῶν ἄλλων ἔργων του. 'Η ποιητική συλλογή του περιέχει 97 ποιήματα. Τὰ θέματα πού τὸν ἀπασχολοῦν εἶναι θέματα πίστεως, ἰστορίας τῆς σωτηρίας (δηλαδή γεγονότα ἀπὸ τὴν Π. καὶ Κ. Δ.), τριαδολογίας καὶ χριστολογίας (πολεμικοῦ χαρακτήρα) καὶ ἀπολογητικοῦ χαρακτήρα (ἐνάντια στοὺς μουσουλμάνους χωρὶς νὰ ἀναφέρει τὸ ὄνομά τους). "Ένα ἄλλο στοιχείο πού διακρίνει τούτα τὰ ποιήματα εἶναι ἡ γεωγραφικὴ περιγραφή τῶν ἁγίων τόπων καὶ ἡ περιγραφή τῶν προσκυνημάτων ἐκεῖ⁴.

Τὰ ἄλλα ἔργα τοῦ ἐπισκόπου Γάζης εἶναι ἄρθρα *maqālāt* θεολογικοῦ περιεχομένου. Τὰ θέματα εἶναι ἴδια με ἀντὰ τῆς ποιητικῆς συλλογῆς. Εἶναι ἀπολογητικὰ ἔργα ἐναντίον παλαιῶν καὶ συγχρόνων τριαδολογικῶν καὶ χριστολογικῶν αἰρέσεων, ἐναντίον τῶν μουσουλμάνων, χωρὶς νὰ ἀναφέρει τὸ ὄνομά τους, ὅπως θὰ δοῦμε στὸ κείμενο πού θὰ μεταφράσουμε παρακάτω, καὶ τῶν Ἰουδαίων. Ἀξίζει νὰ ἐπισημάνουμε πὼς ὁ *Sulaimān al-Gazzī* συγγέει πληροφορίες πού ἀφοροῦν τὴν Ε' καὶ τὴν ΣΤ' οἰκουμενικὴ σύνοδο⁵. Ἐπίσης, εἶναι ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς πού ἐνδιαφέρθησαν νὰ πολεμήσουν τοὺς μονοθελῆτες ἀποκαλώντας τοὺς Μαρωνίτες, πρᾶγμα πού ἀποδεικνύει τὴν σπουδαιότητα τῆς παρουσίας τῶν Μαρωνιτῶν στὴν περιοχὴ⁶.

'Η θεολογία του, ὅπως θὰ δοῦμε στὰ δύο κείμενα πού θὰ παραθέσουμε καὶ θὰ μεταφράσουμε, εἶναι βιβλικὴ καὶ πατερικὴ, δηλαδή παραδοσιακὴ, με τὴν ἔννοια ὅτι ὁ ποιητῆς καὶ θεολόγος μας ἀκολουθεῖ τὴν πατερικὴ σκέψη, εἰδικὰ

3. N. EDELBY (ed.), *Sulaimān al-Gazzī (X^e-XIe)*, vol. I-III (Patrimoin Arabe Chrétien 7-9), Librairie Saint Paul, Jounieh Libanon, 1984.

4. S. NOBLE, "Sulaimān al-Gazzī 618-619. Γιά μία ἀναλυτικὴ περιγραφή με βάση τὰ ἔργα τοῦ ποιητῆ θεολόγου, βλ. N. EDELBY (ed.), *Sulaimān al-Gazzī (X^e-XIe)*, vol. I, 41-71.

5. S. NOBLE, "Sulaimān al-Gazzī", 620-621.

6. B. H. SUERMANN, "Sulaimān al-Gazzī, évêque mélichite de Gaza (XIeme siècle): Sur les Maronites", *PD'O* 21 (1996), 189-198.

7. B. P. LA SPISA, "Una citazione di Giovanni Damasceno" in Sulayman ibn Hassan al-Gazzī, *PD'O* 27 (2002), 85-104. Ἐπίσης ὁ La Spisa δέχεται ὅτι τὸ ἔργο τοῦ Ἰωάννη Δαμασκη-

αὐτῆ τοῦ Ἰωάννη Δαμασκηνοῦ⁷, ἀλλὰ καὶ ἄλλων ἔργων τῶν μελιχιτῶν συγγραφέων στὴν ἀραβικὴ γλῶσσα, ὅπως τὰ ἔργα τοῦ Abū Qurrah καὶ ἄλλων⁸.

'Ο Edelby διατύπωσε τρεῖς θεωρίες σχετικὰ με τὴν ταυτότητα τοῦ *Sulaimān al-Gazzī*⁹. Χωρὶς νὰ ὑπεισέλθουμε σὲ λεπτομέρειες, μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ νὰ ἐκθέσουμε τὰ στοιχεῖα πού μᾶς εἶναι γνωστὰ ἀπὸ τὰ ἴδια του τὰ ἔργα. Ἔτσι μαθαίνουμε ὅτι ὁ ποιητῆς μας ἦταν χαλκηδόνιος στὴν πίστη, σπούδασε θεολογία στὰ μοναστήρια τῆς Ἰουδαίας, πού ἀποτελοῦσαν ἐκεῖνη τὴν περίοδο ἓνα εἶδος θεολογικῆς σχολῆς ἀραβικῆς γλῶσσας τῶν μελιχιτῶν ὀρθοδόξων. Πρόκειται γιά εἶδος σχολῆς καὶ ἐργαστηρίου παραγωγῆς θεολογικῶν ἔργων στὴν ἀραβικὴ γλῶσσα, πού κατὰ τὴν πρώτη περίοδο τῆς ἀραβικῆς κατοχῆς ἔλαβε χώρα στὰ μοναστήρια τῆς Παλαιστίνης, ὅπως τοῦ Ἁγ. Σάββα καὶ τοῦ Ἁγ. Χαρίτωνα καὶ στὴ μονὴ τῆς Ἁγ. Αἰκατερίνης στὸ Σινᾶ. Ἡ θεολογία αὐτῆς τῆς σχολῆς ἦταν μελιχιτικῆς ὁμολογίας, δηλαδή μία θεολογία πού ἀκολουθεῖ τοὺς μεγάλους ὀρθοδόξους πατέρες καὶ τὴν διδασκαλία τῶν πρώτων ἔξι οἰκουμενικῶν συνόδων¹⁰.

Γνωρίζουμε ὅτι νέος εἰσήλθε σὲ ἓνα μοναστήρι ζητώντας τὴν μοναχικὴ ζωὴ, ἀλλὰ τὴν ἄφησε ἀφοῦ εἶχε γίνει ἡ μοναχικὴ του κουρὰ. Τελικῶς παντρεύτηκε καὶ ἔκανε οἰκογένεια, χωρὶς ὅμως νὰ τοῦ φύγει ποτὲ ἡ νοσταλγία γιά τὴν μοναχικὴ ζωὴ. "Όταν πέθαναν ὁ γιός του, ἡ σύζυγός του καὶ ὁ ἐγγονός του καὶ περὶπου στὰ ὀγδόντα του χρόνια γίνεται πάλι μοναχός καὶ μετὰ ἐπίσκοπος τῆς

νοῦ πού χρησιμοποιεῖ ὁ Sulayman ἦταν ἤδη μεταφρασμένο στὰ ἀραβικὰ καὶ ὑπῆρχε στὴν Γάζα, βλ. ὁ.π., 97-100.

8. P. LA SPISA, "Fonti indirette", La Spisa Paolo, "Fonti indirette e nuove fonti manoscritte nell'opera teologica di Sulaymān al-Gazzī, in: Righi Davide (a cura di), *La Letteratura Arabo-cristiana e le scienze nel periodo Abbaside (750-1250 d.C.)*. Atti del 2A convegno di studi arabocristiani Roma 9-10 marzo 2007 (Patrimonio Culturale Arabo Cristiano 11), Torino 2008, 285-315. - Una citazione di Giovanni Damasceno in Sulayman ibn Hassan al-Gazzī *PD'O* 27 (2002) 85-104.

9. N. EDELBY (ed.), "Sulaimān al-Gazzī" (X^e-XIe), vol. I, 21-38.

10. Bλ. S. GRIFFITH, "A Ninth Century Summa Theologiae Arabica", SAMIR KHALIL SAMIR (ed.), *Actes du deuxième Congrès International d'études Arabes Chrétiennes*. Oosterhesselen, September 1984, OCA 226, Roma 1986, 123-141, 135: «... One should perhaps think in terms of a school of Christian writers in Arabic with a base in the Palestinian monasteries in the eighth and ninth centuries, of whom Theodore Abū Qurrah may well have been the earliest known and the most influential writer».

πόλης της Γάζας. Οί έρευνητές, τέλος, ύπολογίζουν τη ήμερομηνία γέννησής του μετά τὸ 940 καὶ αὐτὴ τοῦ θανάτου του μετά τὸ 1027¹¹.

Πρὶν προχωρήσουμε στὴν ποιήσή του καὶ ἀναλύσουμε ἓνα ποιήμα του, ὀφείλουμε νὰ περιγράψουμε λίγο τὸ περιβάλλον στὸ ὁποῖο ἐξῆσε, οὕτως ὥστε νὰ μπορέσουμε νὰ καταλάβουμε καλύτερα τὴν θεολογικὴ του προσφορά. Ἱστορικῶς καὶ γεωγραφικῶς ἀναφερόμαστε στὴν Γάζα τῆς Παλαιστίνης μετὰ τὴν ἀραβικὴ κατοχὴ. Μὲ τὸν ἐρχομὸ τῶν Ἀράβων στὴν περιοχὴ, δηλαδὴ στὴ Μέση Ἀνατολή, σημειώνονται βασικὲς ἀλλαγές: πρῶτα ἀπ' ὅλα οἱ χριστιανοὶ (καὶ οἱ ἰουδαῖοι) ὄλων τῶν ὁμολογιῶν ἔγιναν ἴσοι ἐνώπιον τοῦ ἰσλαμικοῦ νόμου καὶ ἀνῆκαν στὴν κατηγορία τῶν *ahl al-dīmmah* (προστατευομένου λαοῦ) καὶ τοῦ *ahl al-kitab* (λαὸς τῆς Βίβλου). Δὲν ὑπάρχει πλέον μία ὁμολογία ποὺ νὰ χαίρει τῆς ἰδιαίτερης προστασίας τῆς Κωνσταντινούπολης, δηλαδὴ τοῦ αὐτοκράτορα. Ἐπίσης τὸ πολιτικὸ κέντρο τῶν χριστιανῶν ἔγινε ἡ πρωτεύουσα τῆς ἰσλαμικῆς αὐτοκρατορίας, τὸ ὁποῖο στὴν ἐποχὴ τοῦ ποιητῆ μας ἦταν τὸ Κάιρο τῆς Αἰγύπτου. Ἐνα ἄλλο στοιχεῖο τῆς περιόδου αὐτῆς εἶναι ἡ γλῶσσα τῶν χριστιανῶν. Οἱ χριστιανοὶ τῆς περιοχῆς, σιγά-σιγά, μετὰ τὴν ἰσλαμο-ἀραβικὴ κατοχὴ, ἄρχισαν νὰ χρησιμοποιοῦν τὴν ἀραβικὴ γλῶσσα, ἀφήνοντας τὶς ἕως τότε γλῶσσες τους, δηλαδὴ τὰ ἑλληνικὰ, συριακὰ, ἀραμαϊκὰ καὶ κοπτικὰ. Ἡ χρῆση τῆς ἀραβικῆς δὲν ἄρχισε νὰ ὑπεισέρχεται μόνο στὴν καθημερινὴ ζωὴ τῶν χριστιανῶν ἀλλὰ καὶ στὴν γραμματεία τους καὶ στὴν λειτουργικὴ τους ζωὴ. Ἐτσι ἔχουμε τὶς «πρῶτες» γνωστὲς μεταφράσεις τῆς Βίβλου, λειτουργικῶν κειμένων καὶ ἔργων πατέρων στὴν ἀραβικὴ γλῶσσα. Ἐπίσης ἄρχισαν νὰ γράφονται σιγά-σιγά ἔργα στὰ ἀραβικὰ (πάντα ἀναφερόμαστε σὲ ἔργα χριστιανικὰ μὲ θεολογικὸ χαρακτήρα), ἀπολογητικὰ κατὰ τοῦ Ἰσλάμ καὶ ἔργα μὲ κατηχητικὸ ἐπίσης περιεχόμενο. Μία ἄλλη σημαντικὴ τομὴ αὐτῆς τῆς περιόδου ὑπῆρξαν οἱ μεταφράσεις ὄλου τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ θησαυροῦ ἢ ἀπὸ τὰ συριακὰ στὰ ἀραβικὰ ἢ ἀπευθείας ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ στὰ ἀραβικὰ¹². Ἐτσι φαίνεται ἡ συμβολὴ τῶν χριστιανῶν στὴν ἀνάπτυξη τῆς ἀραβικῆς γλῶσσας, ὥστε νὰ γίνῃ μία γλῶσσα ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ ἀποδώσει ὅρους καὶ ἔννοιες σὲ ἐπίπεδο φιλοσοφικό.

11. S. NOBLE, "Sulaimān al-Ġazzī", 617. Γιὰ τὴν προσπάθεια ἀναδημιουργίας ἐνὸς βίου τοῦ ποιητῆ θεολόγου μὲ ἀναφορὰ στὰ ἔργα του, βλ. N. EDELBY (ed.), "Sulaimān al-Ġazzī", (X^e-XF^e), vol. I, 119-171.

12. Βλ. Γ. ΖΙΑΚΑΣ, *Τὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα καὶ ὁ Ἀριστοτέλης στὴν Ἀραβικὴ Παράδοση*, Ἀθήνα 2007.

Ἐνα ἄλλο πολὺ σημαντικό φαινόμενο ἐπίσης ποὺ πρέπει νὰ τονίσουμε εἶναι ὅτι οἱ μελχιτες (οἱ ροῦμ-ὀρθόδοξοι), ἦταν οἱ πρῶτοι ποὺ χρησιμοποίησαν τὴν ἀραβικὴ γλῶσσα, καὶ οἱ πρῶτοι ποὺ διαλέχθηκαν μὲ τὸ Ἰσλάμ, καὶ ὅπως ἤδη εἶπαμε τὰ μοναστήρια τῆς Παλαιστίνης ἦταν μία θεολογικὴ σχολὴ ἀραβικῆς γλῶσσας.

Τὸ περιεχόμενο τῶν θεολογικῶν ἔργων μπορεῖ νὰ διαιρεθεῖ σὲ τρεῖς κατευθύνσεις: α) στὸν διάλογο μὲ τὸ Ἰσλάμ, β) στὸν διάλογο μὲ τὶς ἄλλες χριστιανικὲς ὁμολογίες, καὶ γ) στὰ ἔργα κατηχητικοῦ χαρακτήρα.

Ὁ ποιητῆς μας λοιπὸν ζεῖ σὲ ἓνα τέτοιο περιβάλλον κατὰ τὴν ἰδιαίτερη χρονικὴ στιγμὴ (10ου -11ου αἰ.) τῆς βασιλείας τῆς οὐικῆς δυναστείας τῶν Φατιμιδῶν καὶ εἰδικὰ ὅταν χαλίφης ἦταν ὁ *al-Hakim bi amr-al-Lāh* (996-1026), κατὰ τὴν διάρκεια τῆς χαλιφείας τοῦ ὁποῖου ἔγινε ἓνας δραματικὸς διωγμὸς ἐναντίον τῶν χριστιανῶν¹³, γεγονός τὸ ὁποῖο, κατὰ τὴν γνώμη μας, ἀποτυπώνεται μὲ μεγάλη εὐαισθησία στὰ ἔργα τοῦ ποιητῆ¹⁴, ἔτσι ὥστε νὰ μὴ ἀναφέρει ποτὲ σὲ ἔργα του τοὺς μουσουλμάνους, παρ' ὅτι κάνει ἀυστηρὴ πολεμικὴ ἐναντίον τους. Πρόκειται γιὰ δεῖγμα τοῦ φόβου ποὺ ἐνιωθαν οἱ χριστιανοὶ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἡ ὁποία χαρακτηρίζεται ὡς ἡ ἐποχὴ τοῦ μαζικοῦ ἐξισλαμισμοῦ.

Ὡς ποιητῆς, ὁ *Sulaimān al-Ġazzī*, ἦταν ἀπὸ τοὺς πρῶτους ποὺ χρησιμοποίησαν τὴν ἀραβικὴ ποίηση γιὰ θεολογικοὺς σκοποὺς¹⁵, καὶ ὄχι ὅπως οἱ ἄλλοι Ἀραβες χριστιανοὶ ποιητὲς τῆς προ- ἢ μετα- ἰσλαμικῆς περιόδου οἱ ὁποῖοι ἀσχολοῦνταν κυρίως μὲ καθημερινὰ θέματα χωρὶς νὰ ἐνδιαφέρονται ἰδιαίτερα γιὰ θέματα πίστεως¹⁶.

Γιὰ τὸ παρὸν ἄρθρο ἔχουμε ἐπιλέξει νὰ μεταφράσουμε καὶ νὰ σχολιάσουμε ἓνα ποιήμα μὲ τίτλο «Ὁ ἄνθρωπος τοῦ Ἀδάμ στὸν Ἰησοῦ (βρίσκεται) σταυρωμένος» (τὸ 6ο τῆς συλλογῆς του) μὲ χαρακτήρα κατηχητικὸ, καὶ ἓνα ἄρθρο μὲ τίτλο «περὶ Σταυροῦ» μὲ ἀπολογητικὸ ἀλλὰ καὶ κατηχητικὸ χαρακτήρα.

13. Βλ. Α. ΖΙΑΚΑ, *Διαθρησκειακοὶ Διάλογοι*, τ. Β', Θεσσαλονίκη 2010, 58.

14. Γιὰ τὸ πολιτικὸ καὶ θρησκευτικὸ περιβάλλον τοῦ ποιητῆ θεολόγου, βλ. N. EDELBY (ed.), "Sulaimān al-Ġazzī" (X^e-XF^e), vol. I, 73-115.

15. S. NOBLE, "Sulaimān al-Ġazzī", 619.

16. Γιὰ ἔργα χριστιανῶν ποιητῶν πρὸ καὶ μετὰ τὸ Ἰσλάμ, βλ. CHEIKHO LOUIS, *Al-Nasāniyyah wa Adābuhā. Bayn 'arab al-ġāhiliyyah*, Beirut 1989°, βλ. Ἐπίσης, ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Sū'arā' al-Nasrāniyyah*. Vol. 2, qabl al-'Islām, Beirut 1999°.

‘Ο άνθρωπος του ‘Αδάμ στον ‘Ιησού (βρίσκεται) σταυρωμένος¹⁷

Αραβικά ¹⁸	Ελληνικά
إنسان آدم في يسوع متصلوب ولتمغ حريم في الخطين متصوب	Ο άνθρωπος του Αδάμ στον Ιησού (βρίσκεται) σταυρωμένος/ και τα δάκρυα της Μαρίας (ρέουν) χυμένα στα μάγουλα (της).
والرسل تبعي، ونور الشمس منعكست والقدس من رجفة الزلازل مرعوب	Και οι απόστολοι κλαίνε, και το φως του ηλίου εξέλιπε/ και από τον σεισμό, τα al-Quds (τα Ιεροσόλυμα) είναι ταραγμένα.
أنا الذي كنت أولى أن أموت، كما أخطأت، دون متبع ما به عيب	Εγώ έπρεπε να πεθάνω, διότι εγώ / αμάρτησα, και όχι ο Χριστός που δεν έχει ψόγο.
لكن خطا شعب إسرائيل أشهزاً على الصليب، وعنه الثوب مسلوب	Αλλά το αμάρτημα του λαού του Ισραήλ, Αυτός γνωστοποίησε, / όταν ήταν στον σταυρό (γυμνός), με βγαλμένο από πάνω του το ένδυμα
وللمسامير في أطرافه وجع وشرخ ذلك في داوود مكتوب	Και τα καρφιά στα μέλη του δημιουργούν πόνο, / για τον οποίο η εξήγηση στον Δαυίδ είναι γραμμένη ¹⁹ .
إذ قال: أيدي مع رجلي قد ثقوا، والخط في عطشي والمر مشروب	Ο οποίος (Δαυίδ) είπε: τα χέρια μου και τα πόδια μου κάρφωσαν / και το όξος και τη χολή όταν δίψασα (μου πρόσφεραν) για πόμα.
وقال شعباً مقالاً في ثبوتيه جفاً، وهل لمقال الحق تكذيب؟	Και είτε ο Ησαΐας λόγω αληθής στην προφητεία του / και μπορεί να διαφεύσει κανείς τον λόγο της αληθείας.
اعطيت اللحم خذي، والنصاق مفا فيه، وظهري بسوط النطم مضروب	Έδωσα για ράπισμα τα μάγουλά μου, και για φτύσιμο μαζί / και η πλάτη μου με το μαστίγιο είναι χτυπημένη. ²⁰
مع اللصوص الامموني، تكلمة بالشوك زامبي، ولطي فيه مجلوب	Με τους ληστές με έβαλαν, στεφανωμένο με αγκάθια το κεφάλι μου, και η κατάρρα σε μένα είναι παρούσα ²¹
وقم له من مقلات شواهداها في العالمين، لها علم وتاديب	Και όσους λόγους (είτε ακόμα ο Ησαΐας) στους ανθρώπους είναι γνώση, γνώση και πειθαρχία

17. Ακολουθούμε τη μεταφραστική μέθοδο της σχολής του Samir Khalil Samir (Πονταφικικού ‘Ινστιτούτου “Orientale”-Ρώμης), ή όποια έμμενει πιστή στην κατά γράμμα μεταφραση του κειμένου. ‘Εμείς σε παρένθεση αποδίδουμε, όπου κρίνουμε άπαραίτητο, την ποιητική απόδοση του νοήματος.

18. Ακολουθούμε την κριτική έκδοση του άραβικού κειμένου, N. EDELBY (ed.), *Sulaimān al-Gazzī (X^c-XI^c)*, vol. II, 75-77.

19. Βλ. Ψλ., 21.17, 69.22.

20. Βλ. ‘Ησ., 50.6

21. Βλ. ‘Ησ., 53.12

هذا المسيح الذي أبرا جزايفنا والقّم من جنبه والماء تصبوب	Αυτός είναι ο Χριστός που θεράπευσε τα πλήγηματά μας / χύνοντας το αίμα και το νερό απ’ την πλευρά του
لاهوته كلف الناسوت ما عجزت عنه الطبيعة، والتكذيب ثهنيب	Η θεότητα του ανέθεσε στην ανθρώπινη φύση (του) αυτό που δεν μπόρεσε/ η φύση (να κάνει), και η ανάθεση είναι πειθαρχία ²²
ونحن نؤمن أن الله كلمنا بمن رأيناة واللاهوت محبوب	Και εμείς πιστεύουμε πως ο Θεός μας μίλησε / δια αυτού που είδαμε, και η θεότητα είναι κρυμμένη (από την ανθρώπινη φύση)
حتى إذا مات بالناسوت أنقذه لموته غالياً، والعوث مطلوب	Έτσι ώστε αν πεθάνει (Αυτός) κατά την ανθρώπινη φύση την σώζει ως νικήτρια δια μέσου του θανάτου του, και ο θάνατος νικάται
الامة من جميع الأرض منبها إلى الحياة، فما في عيشه ريب	Την ανέστησε (την ανθρώπιν φύση) από τον Άδη της γης / φέροντας την στην ζωή, και δεν έχει στην ζωή της (τόρα) φόβο
أقلنا فيه مولداً، فلم لنا شريعة ملكها للذهر مرهوب	Μας ανέστησε σ’ αυτήν ο Κύριος μας, και μας έδωσε / νόμο που βασιλεύει στους αιώνες με σέβας.
إجلها شافع بين الشعوب، له على الجميع فرحوب وترهيب	Το ευαγγέλιο του (ο Νόμος) γνωστός ανάμεσα στους λαούς είναι / και οι Σύνοδοι (των Εκκλησιών) το επιθυμούν και το φοβούνται
ونحن نؤمن جميعاً في محبة قائما الإله من ابيه محبوب	Και εμείς όλοι προσδοκούμε στην αγάπη (του Χριστού), / αφού ο Υιός είναι από τον Πατέρα αγαπημένος
وعد الخلاص من الناسوت ثم لنا مؤكداً بجلوب فيه محبوب	Η υπόσχεση της σωτηρίας από τον Νόμο μας έγινε/ βεβαιώνοντας την ημέρα της κρίσεως.
يا رب أئبت لنا نعمائك فيه، فما لنا سواء عظيم القدر مطلوب	Κύριε, δάσε μας την χάρη σου μέσω Αυτού/ επειδή δεν ζητάμε άλλον παντοδύναμο
واغفر لنا نعم الأبوت زلثة لثمنة بزّا عيشه متصوب	Και συγχώρεσε τα αμαρτήματα αυτού που συνέθεσε αυτούς τους στίχους / ο οποίος τα βλέπει (να διαπερνούν) μπροστά από τους οφθαλμούς του.

Σχόλια στο ποίημα

Έξυπακούεται ότι αν διαβάσει κανείς την ποίηση στην άρχική της γλώσσα, την άραβική, είναι πιο όμορφο το άκουσμα της γλώσσας λόγω της όμοιοκατα-

22. Βλ. ‘Εβρ., 1.2

23. Στον σημιτικό κόσμο εντάσσεται επίσης ή ‘Αγία Γραφή, αφού γράφτηκε σε σημιτικό περιβάλλον και χρησιμοποιήσε σημιτική σκέψη, παρ’ ότι άρκετά βιβλία της Π.Α. και ή Κ.Α. γράφθηκαν στην κοινή ελληνική, αλλά οι συγγραφείς παραμένουν εντός της σημιτικής νοοτροπίας και έκφρασης.

ληξίας. Είναι επίσης πιο εύκολο να καταλάβουμε τα ενδιαφέροντα στοιχεία της σημιτικής γλώσσας, στην οποία ανήκει η ποίηση αυτή²³, όπως η χρήση των εικόνων, ή επεξεργασία των βιβλικών χωριών²⁴, τα σημιτικά στοιχεία και η σημιτική όρολογία στην θεολογία. Για παράδειγμα, η απόκρυψη της θεϊκής φύσης στην ανθρώπινη, στοιχεία που θα δούμε άμεσα.

Το γενικό θέμα είναι η σταύρωση του Χριστού, ή ανάστασή Του και η σωτηριολογική σημασία της για την ανθρώπινη φύση. Είναι επίσης φανερό ότι η ποίηση του ποιητή-μας είναι βιβλική και η χρήση της Βίβλου έχει πολλούς σκοπούς, ειδικά απολογητικούς. Απευθύνεται ταυτόχρονα όχι μόνο στους πιστούς της εκκλησίας του, αλλά επίσης στους μουσουλμάνους και στους μη χαλκηδόνιους.

Ο ποιητής δεν φοβάται να τονίσει ότι ο Χριστός σταυρώθηκε, πέθανε και αναστήθηκε, γεγονότα τα οποία οι μουσουλμάνοι δεν δέχονται με βάση το Κοράνιο, το οποίο αρνείται το γεγονός της σταύρωσης του Χριστού.²⁵ Ένώ στους μη χαλκηδόνιους ο Sulaimān al- Ġazzī με ποιητικό τρόπο, κατά το σημιτικό έθος που τον κάνει επίσης νέο-χαλκηδόνιο, επιχειρεί να τονίσει την πίστη της Έκκλησίας του, δηλαδή την μελχιτική, στις δύο φύσεις του Χριστού. Έτσι κάνει λόγο για την θεότητα που δεν έπαθε τίποτα κατά την σταύρωση, ενώ ο Χριστός σταυρώθηκε και πέθανε κατά την ανθρώπινή του φύση.

Η σωτηριολογική αυτή προσέγγιση είναι σημιτικού χαρακτήρα επίσης, δηλαδή ανήκει στην άραμαιο-συριακή παράδοση: το πρώτο στοιχείο είναι, όπως έχουμε έπισημάνει, αυτό της έκφρασης ότι η θεότητα κρύφτηκε στην ανθρώπινη φύση²⁶. Το δεύτερο στοιχείο σχετίζεται με την ανάσταση της ανθρώπινης φύσης του Χριστού μέσω της θεϊκής του φύσης, που θεωρείται το θεμέλιο του νέου νόμου, του Ευαγγελίου. Η απαλλαγή, τέλος, από τον παλαιό νόμο τελειο-

24. Βλ. S. BROCK, "Una fontana inesauribile". *La Bibbia nella tradizione siriana*, Ιταλική μετάφραση, Ρώμη 2008, 77-135.

25. Βλ. Κοράνιο 4, 158, ελληνική μετάφραση: «Και επειδή είπαν: Έσκοτώσαμε τον Μεσσία, τον Ήσού, τον γιο της Μαρίας, Άγγελιαφόρο του Άλλοχ ενώ ούτε τον σκότωσαν ούτε τον σταύρωσαν, αλλά έτσι έγινε ώστε να φαίνεται σ' αυτούς κι εκείνοι που διαφωνούν στο θέμα αυτό έχουν άμφιβολίες. Οί γνώσεις τους στο θέμα αυτό δεν είναι θετικές παρά μόνο υποθέσεις. Και δεν μετέτρεψαν την υπόθεση αυτή σε βεβαιότητα».

26. Αυτή η σκέψη αναπτύσσεται στην Ίωάννεια θεολογία, βλ. Α΄ Ίων., 1:1-3; βέβαια παραμένει μία ιδιαίτερη συμβολική μορφή και «μέθοδος» για να εκφράσει κανείς την ένσάρκωση του Θεού.

ποιείται κατά την ημέρα της κρίσεως. Έδώ παρατηρείται ένα ακόμη χαρακτηριστικό της σημιτικής εσχολογίας²⁷.

Περί Σταυρού²⁸

Αραβικό κείμενο	Ελληνική μετάφραση
[سؤال محرر] [علموا أيها المتقنون نلموس صليب المسيح، انكم متى جهلتموه، صيرتم كالاطفال، المقلدة ما لا تعرفون مقاداره، ولا تجيب المنايل عن معاني أسرارہ.]	[μια ενοχλητική ερώτηση] Να ξέρετε εσείς που ακολουθείτε τον νόμο του σταυρού του Χριστού πως όταν τον ξεχνάτε, γίνεστε σαν τα μαυρά που ακολουθούν πράγματα χωρίς να ξέρουν την αξία τους, και δεν μπορούν να απαντήσουν στον ερωτώντα σε ό, τι αφορά τις σημασίες των μυστηρίων τους (των πραγμάτων).
إن سألکم مسائل فقال: هل أحببت ما أحبہ المسيح، أم أحببت ما كرهہ؟ فإن قلت: أحببنا ما أحبہ، كتبکم الإنجيل المقدس، بقوله: "يا ابتاه، إن شئت أن تجيز علي هذه الكأس، فافعل". وهذا دليل على انه لم يحب الصلب، ولا اختار الموت.	Αν σας ρωτήσει κάποιος: αγαπήσατε αυτό που αγάπησε και ο Χριστός, ή αγαπήσατε ό, τι μίσησε (ο Χριστός); Αν πείτε: Αγαπήσαμε ό, τι αγάπησε, σας διαμεύδει το άγιο ευαγγέλιο, αφού λέει: «Πάτερ, εάν θέλης να απομακρύνης τό ποτήριον τούτο απ' εμού ²⁹ . Κάν' το». Και να μια απόδειξη για το ότι δεν αγάπησε (ο Χριστός) τον σταυρό, και δεν επέλεξε τον θάνατο.
وإن قلت: أحببنا ما كرهہ، فقد خالفتموه بمحبة ما كرهہ.	Και αν πείτε: αγαπήσαμε ό, τι μίσησε, τότε αντιπαραθέσατε σε αυτόν αγαπόντας ό, τι μίσησε.

27. Η ολοκλήρωση της ιστορίας της σωτηρίας και η τελειοποίησή της είναι ένα βασικό θέμα της συριακής παράδοσης, βλ. R. MURRAY, *Symbols of Church and Kingdom. A Study in Early Syriac Tradition*, Gorgias Press, New Jersey 2004, 239-276.

28. Ακολουθούμε την κριτική έκδοση του άραβικού κειμένου, N. EDELBY (ed.), *Sulaimān al-Ġazzī (X-XI)*, vol. III, 102-114.

29. Βλ. Λουκ. 22,42.

<p>وإن قلتم: أحببناه، لأنه كان السبب في خلاصنا، فقد جعلتم الأداة أجل من الصانع. لأن المسيح كان سبب الخلاص، والصليب بعض أدواته.</p>	<p>Και αν πείτε: τον αγαπήσαμε (τον σταυρό) επειδή ήταν η αιτία της σωτηρίας μας, τότε κάνετε το εργαλείο να είναι πιο αξιοπρεπές από τον παρασκευαστή. Επειδή ο Χριστός ήταν η αιτία της σωτηρίας, και ο σταυρός (ήταν) ένα από τα εργαλεία του.</p>
<p>وإن قلتم: الصليب صورة موتة بالجسد - الفاتح باب الحياة، كان هذا القول أصلح قليلاً.</p>	<p>Και αν πείτε: ο σταυρός (είναι) η εικόνα του θανάτου του (Χριστού) εν σάρκι, που άνοιξε την πόρτα της ζωής. Θα ήταν αυτός ο λόγος λίγο καλύτερος</p>
<p>[المسيح صُلب بطبيعته البشرية لكي يخلصنا]</p> <p>وليس يتشكك من له أدنى معرفة في أن المسيح طبيعتان جمعهما أقنوم البنية: إحداهما قديمة لم تزل، والأخرى كانت بعد أن لم تكن. فالكارهة الموت: طبيعة الناسوت المحسوسة التي تألمت لأجل شفقتنا. والغير كارهة الموت: طبيعة اللاهوت، الغير محسوسة ولا متألّمة، التي جسّمت الناسوت مرارة الصبر على شرب الدواء، النافع من داء الموت.</p> <p>قامت هذه لهذه بعد ثلاثة أيام، إلى سُنّة محدودة، وحياة خالدة مزبنة.</p>	<p>[ο Χριστός σταυρώθηκε κατά την ανθρώπινη του φύση για να μας σώσει]</p> <p>Και δεν αμφισβητεί κανείς, από αυτούς οι οποίοι έχουν λίγη γνώση, πως ο Χριστός είναι δυο φύσεις ενωμένες στην υπόσταση της υιότητας³⁰: μια (είναι) αιώνια και υπήρχε πάντοτε, και η άλλη ήρθε στην ύπαρξη! Αυτή που μίσησε τον θάνατο ήταν η ανθρώπινη φύση, αντιληπτή και ορατή (φύση) που έπαθε για να μας γιατρέψει. Και αυτή που δεν μίσησε τον θάνατο ήταν η θεϊκή φύση, δεν είναι αντιληπτή (φύση) και δεν παθαίνει. (Ήταν) αυτή που έδωσε στην ανθρώπινη (φύση) την πίκρα της υπομονής στο πάσιμο του φαρμάκου που γιατρεύει την αρρώστια του θανάτου.</p> <p>Και ανέστησε αυτή (η θεϊκή) εκείνη (την ανθρώπινη) μετά από τρεις μέρες, και την εισήγαγε σε ένα περιορισμένο νόμο, και σε μια</p>

30. 'Ο συγγραφέας για την ακρίβεια λέγει ότι η υπόσταση της υιότητας ένωσε τις δύο φύσεις.

<p>وبهذا الموت، حلّ الله عن عقق إسرائيل عقدة سنّة موسى، التي حكمت بالصليب على مستحقّه، فلما حكمت به على غير مستحقّه، خلّصت المتحقّين الذين اعتدوا بموت جسد المسيح.</p>	<p>αιώνια ζωή.</p> <p>Και διαμέσου αυτού του θανάτου έλυσε ο Θεός από τον λαμό του Ισραήλ το πρόβλημα του νόμου του Μωυσή, που καταδικασε (ο νόμος) σε σταυρό αυτόν που του άξιζε (μια τέτοια τιμωρία). Όταν, (όμως) καταδικασε σε (σταυρό) αυτόν που δεν του άξιζε, έσωσε τους άξιους, (δηλαδή) αυτούς που βαπτίστηκαν στον θάνατο του σώματος του Χριστού³¹.</p>
<p>[النوبات عن صلب المسيح]</p> <p>وقد تقدمت النبوة بذكر ما جرى من صلبه وموته وتسمير يديه ورجليه على العود.</p> <p>كما قد كتبت عنه الأنبياء، أولهم موسى إذ قال لشعب إسرائيل: "إنكم سترون حياتكم معلقاً تجاه أعينكم".</p> <p>وقال داود النبي: إنهم أحاطوا بي مثل النحل بالشهد، واشتعلوا مثل نار الشوك، ويسم الرب حاربتهم".</p> <p>وقال أيضاً: "تقبوا يدي ورجلي، وأحصوا جميع مفصلي، واقسموا ثيابي بينهم، وعلى لباسي القصر".</p> <p>وقال شعيا النبي: "حقاً إنه لننوبنا صدر، ولخبطيانا احتمل،</p>	<p>[οι προφητείες για την σταύρωση του Χριστού]</p> <p>Και προηγήθηκε η προφητεία και μίλησε για ό, τι έγινε: την σταύρωσή του, τον θάνατό του, και το κάρφωμα των χεριών και των ποδιών του επί του ξύλου.</p> <p>Γι' αυτόν προφήτησαν οι προφίτες, αρχίζοντας με τον Μωυσή, ο οποίος είπε στον λαό του Ισραήλ: «θα δείτε την ζωή σας κρεμασμένη απέναντι στα μάτια σας»³².</p> <p>Και είπε ο προφήτης Δαυίδ: «Μέ περιεκύκλωσαν ως μέλισσαι [στο μέλι], εσβέσθησαν ως πύρ ακανθών, διότι εν τώ ονόματι του Κυρίου [κατατρόπωσα] αυτούς»³³.</p> <p>Και είπε επίσης: «ετρόψησαν τās χειράς μου και τούς πόδας μου, Δύναμαι να αριθμήσω πάντα τὰ οστά μου, Διμερίσαντο τὰ ιμάτιά μου έαυτοίς, και επί τόν ιματισμόν μου έβαλον κλήρον»³⁴.</p> <p>Και είπε ο προφήτης Ησαΐας: «[αλήθεια</p>

31. Έχουμε εδώ μία παύλεια θεολογία, σωτηρία είναι συμμετοχή στον θάνατο του Χριστού κατά τὸ βάπτισμα.

32. Ίσως εδώ αναφέρεται στο φίδι που κρέμασε ο Μωυσης, Γέν. 48.8-19.

33. Βλ. Ψλ. 118,12.

34. Βλ. Ψλ. 22, 16β.17α.18.

<p>وتكلم من أجل ذنوبنا، وتوجع من أجل خطايانا، وبجراحه أبرأنا. ونحن كالغنم ضاللة، كل واحد منا حاد لهواه. وهو صدم خطايانا كلها. وانضع ولم يفتح فاه. كالخروف سبق إلى الذبح، وكمثل الشاة أمام الجزار كان ساكنًا. ليُخرَج من أرض الأحياء، ومن خبثاء قومي أميين".</p>	<p>υπέμενε και αντιστάθηκε για τις αμαρτίες μας], ετραυματίσθη διά τάς παραβάσεις ημών, εταλαιπωρήθη διά τάς ανομίας ημών, ήτο επ' αυτόν, και διά τών πληγών αυτού ημείς λάθημεν. (και) ημείς επλανήθημεν ως πρόβατα εστράφημεν έκαστος εις τήν [θέληση] αυτού, και [Αυτός] έθεσεν επ' αυτόν [όλες τις ανομίες] πάντων ημών. [και ταπεινώθηκε και] δέν-ήνοιξε-τό-στόμα-αυτού,-εφέρθη-ως-αρνίον-επί-σφαγήν, και ως πρόβατον έμπροσθεν του-καίροντος-αυτό-άφωνον,-διότι-εσηκώθη από-τής-γής-τών-ζώντων, διά τάς παραβάσεις του λαού μου ετραυματίσθη»³⁵.</p>
<p>وقال زكريّا النبي: "تعالموا نفساً بالفحشاء لعمه، ونخرجه من أرض الحياة". وقال أيضاً: "إنهم في ذلك اليوم، سينظرون إلى الذي طعنوا".</p>	<p>δέν-ήνοιξε-τό-στόμα-αυτού,-εφέρθη-ως-αρνίον-επί-σφαγήν, και ως πρόβατον έμπροσθεν του-καίροντος-αυτό-άφωνον,-διότι-εσηκώθη από-τής-γής-τών-ζώντων, διά τάς παραβάσεις του λαού μου ετραυματίσθη»³⁵.</p> <p>Και είπε ο προφήτης Ζαχαρίας: «ελάτε να φθειρούμε διαμέσου του ξύλου την σάρκα αυτού, και να τον βγάλουμε από την γη της ζωής»³⁶. Και είπε επίσης: « και θέλουσιν επιβλέψει προς εμέ, τόν οποίον εξεκένησαν»³⁷.</p>
<p>وقال عزرا النبي: "يقوم الفسقة المتكلمون بالشر، فينطقون على العليّ بالشر، ويصنعون شرًا عظيمًا، وتظهر من العود الحياة. ويقطر من اللحم ماء ودم. ويسمع صوت الرب. وعلى ذلك العود يمتدّن الجسد ست ساعات، والذي لا يجب أن يُقبر يُقبر. وميت يقوم، وفي الأموات تُعرف الحياة. ومن الأرض إلى السماء يصعد. ومن يمين ذي العلي يقينًا يوجد. لأنه كان من قبل، ومن قبل القبل ولد.</p>	<p>Και είπε ο προφήτης Έσδρας: «και θα σταθούν οι παραβάτες που μιλάνε με την κακία, και θα κακομιλήσουν-έναντι-του-υψίστου, και θα δημιουργήσουν φαβερό κακό, και θα φανεί από το ξύλο η ζωή. Και θα στεγάσει από την σάρκα ύδωρ και αίμα. Και θα ακουστεί η φωνή του Κυρίου. Και σε εκείνο το ξύλο θα απλώσουν το σώμα για έξι ώρες. Και όποιος δεν πρέπει να θαφτεί θάβεται. Και ο πεθαμένος ανασταίνεται, και η ζωή γνωρίζεται στους νεκρούς. Και ανεβαίνει από την γη προς τον ουρανό. Και από την δεξιά του υψίστου σίγουρα θα υπάρχει. Επειδή υπήρχε πριν, και πριν το «πριν» γεννήθηκε (επειδή υπήρχε</p>

35. Βλ. Ήσ. 53; 5-8 (με έπεξεργασία).

36. Δέν ξέρουμε από ποῦ παραθέτει ὁ συγγραφέας.

37. Βλ. Ζαχ. 12.10α2.

<p>وقال سليمان بن داود: "بالأرز والشربين والذئب يُجد مقام قنمي القوس".</p>	<p>αιωνίως, και γεννήθηκε πριν τον χρόνο)»³⁸. Και είπε ο Σολομών ο υιός του Δαβίδ: «με την κέδρο και την κυπρίσσο και την πλάτανο δοξάζεται το υποπόδιον τών ποδών του Αγίου»³⁹.</p>
<p>ولما بارك يعقوب على ولدي ابنه يوسف، جعل يده اليمنى على رأس الأيسر، ويده اليسرى على رأس الأيمن، برسم الصليب.</p>	<p>Και όταν ευλόγησε ο Ιακώβ τους δυο υιούς του υιού του Ιωσήφ, έβαλε το δεξιό του χέρι στο κεφάλι του αριστερού (υιού), και το αριστερό του χέρι στο κεφάλι του δεξιού (υιού), ζαγραφίζοντας (έτσι) τον σταυρό⁴⁰.</p>
<p>وكذلك أمر الله سبحانه موسى أن يضرب البحر عرضاً. فلما جاز الشعب منه، أمره أن يضربه طولاً، برسم الصليب.</p>	<p>Και επίσης διάταξε ο δοξασμένος Θεός τον Μωυσή να χτυπήσει την θάλασσα κατά πλάτος, και μόλις πέρασε ο λαός (την θάλασσα), τον διάταξε να την χτυπήσει κατά μήκος, ζαγραφίζοντας (έτσι) τον σταυρό⁴¹.</p>
<p>وأمره أيضاً أن يصبب حية النعاس، ليخلص كل من نظر إليها، من لدغ الحيات القاتل التي كانت وقت بالثعب.</p>	<p>Και τον διάταξε να σταυρώσει ένα ασημένιο φίδι για να σωθεί, όποιος το κοιτάζει, από το δάγκωμα των φιδιών που σκοτώνουν, πράγμα που συνέβαινε στον λαό (του Ισραήλ)⁴².</p>
<p>وكم للصليب من علامة في شعب بني إسرائيل!</p>	<p>Και τόσα (άλλα) σημάδια έχει ο σταυρός στον λαό του Ισραήλ!</p>
<p>وقال جعفرق النبي: "بين الحياتين تُعرف". يعني حياة الجسد، أعطي جسد المسيح قبل موته، وحياته بعد موته. ولو لم يمت جسد المسيح، لم يتحلل عن المؤمنين به عند فريضة التوراة.</p>	<p>Και είπε ο Αβακούμ: «Εν μέσω τών ετών γνωστοποιεί»⁴³, εννοεί την ζωή του σώματος, δηλαδή, το σώμα του Χριστού πριν τον θάνατόν του, και την ζωή του μετά τον θάνατόν του. Και αν δεν πέθαινε το σώμα του Χριστού, δεν θα είχε λυθεί από τους πιστούς το πρόβλημα του χρέους της Torah.</p>
	<p>[Τα σημεία για τον σταυρό στα</p>

38. Φαίνεται ὡς χριστιανική έπεξεργασία, δέν ξέρουμε ὅμως ἀπό ποῦ προέρχεται.

39. Προέρχεται ἀπό τήν Σοφία Σειράχ 24.

40. Βλ. Γεν. 48.8-19.

41. Βλ. Έξ. 14.16-29.

42. Βλ. Ἀριθ. 21.9.

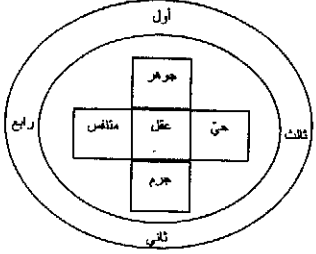
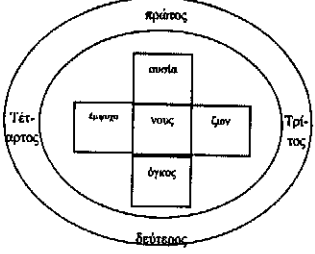
43. Βλ. Ἀβ. 3.2β.

<p>[الإشارات إلى الصليب في المخلوقات]</p> <p>وقد وجدنا الحكماء في مذهب العقل، نطقوا بذكر فضيلة الصليب، من قولهم إن الحذين المتقاطعين للذين هما العلة والسيب، صاراً أربعة عناصر، يمسكها قطب واحد هو النفس. وهذه صورة العالم الأكبر الذي حنونه وجهاته وطبائعه واستقصاءاته أربعة، على معنى الصليب. فمنها الصبابة والتبور والشمال والجنوب، والحار والبارد والرطب واليابس... والنار والهواء والأرض والماء، التي خامسها القطب، ومديرها الرب.</p>	<p>δημιουργήματα]</p> <p>(εμείς) βρήκαμε πως οι σοφοί (που περπατούν) στην οδό του νου, είχαν αναφερθεί στην αρετή του σταυρού. Αφού μίλησαν ότι τα δυο διασταυρωμένα όρια που είναι η αιτία και ο λόγος, έγιναν τέσσερις παράγοντες κρατούμενοι από ένα πόλο που είναι η ψυχή. Και αυτή είναι η εικόνα του μεγαλύτερου κόσμου (του μακρόκοσμου)⁴⁴ του οποίου τέσσερα είναι τα όρια: οι πλευρές του, οι φύσεις του και οι έρευνές του, (ακολουθώντας την σημασία του σταυρού. Από αυτά είναι (τα εξής)⁴⁵: ο αέρας της ανατολής και ο αέρας της δύσης, ο βορράς και ο νότος, το ζεστό και το κρύο, το υγρό και το ξηρό. Και το πύρ, ο αέρας, η γη και το ύδωρ, των οποίων πέμπτος (παράγοντας) είναι ο πόλος, και (των οποίων) οικονόμος είναι ο Θεός⁴⁶.</p>
<p>[كرامة الصليب عند النصارى]</p> <p>وبعض النصارى يعتقدون في الصليب أنه شبه شجرة المعرفة، التي كانت سبباً لموت الإنسان في آدم، فصارت سبباً لحياته في المسيح.</p> <p>وقال آخر إن كرامة الصليب وجبت على المؤمنين بالمسيح، لأنه أجز عهدهم به. وكان على الصليب يقول للذين صلبوه: «اهتموا هذا الهيكل، وأنا في ثلاثة أيام أقمه جديداً».</p>	<p>[η εκτίμηση του σταυρού στους χριστιανούς]</p> <p>Και μερικοί χριστιανοί πιστεύουν πως ο σταυρός μοιάζει με το δέντρο της γνώσης, που ήταν η αιτία του θανάτου του ανθρώπου στον Αδάμ, και (ο σταυρός) έγινε η αιτία της ζωής του στον Χριστό⁴⁷.</p> <p>Και είτε άλλος πως η εκτίμηση του σταυρού είναι υποχρεωτική στους πιστευόντες στον Χριστό, επειδή ήταν η τελευταία τους ανάμνηση από Αυτόν, ο οποίος όταν ήταν στον σταυρό είτε σε όσους τον σταύρωσαν: «Χαλάσατε τόν ναόν τούτον, και διά τριών</p>

<p>وكما أن الأحياب ينكرون من أحبائهم ساعة الوداع، فيشتاقون إلى تلك الصورة، كذلك النصارى ينكرون ساعة وداعهم لإسوع، وهو على عود الصليب.</p> <p>ومن فضائل الصليب أنه ما كان يتم لأحد من الحواريين عمل أية، حتى يقول للأعشى أو للابرص أو للشقيد أو للميت: باسم المسيح الذي صلبه اليهود بأورشليم، أخلص من جلتك، فخلص من عليه للوقت. وكما اجتهدت الملوك بهم أن يتركوا ذكر هذا القسم، أنفاً من شناعته، فلم يطغروهم إلى ذلك.</p>	<p>ημερών θέλω εγειρεί αυτόν [καινούριο]⁴⁸.</p> <p>Και όπως οι αγαπημένοι θυμούνται την ώρα του αποχαιρετισμού τους (ο ένας από τον άλλον), και έχουν πάντοτε νοσταλγία για εκείνη την (τελευταία) εικόνα (του αποχαιρετισμού), έτσι και οι χριστιανοί θυμούνται την ώρα του αποχαιρετισμού τους από τον Ιησού, όταν (ήταν) Αυτός επί του ξυλόου του σταυρού.</p> <p>Και από τις αρετές του σταυρού είναι (το γεγονός) πως κανένας από τους αποστόλους δεν έκανε σημείο (θαύμα) χωρίς να πει στον τυφλό, λεπρό, ανάπηρο ή στον νεκρό (το εξή): «στο όνομα του Χριστού που σταύρωσαν οι ιουδαίοι στην Ιερουσαλήμ, είσαι σωσμένος από την αρρώστιά σου», και (έτσι) σώζεται κατευθείαν από την αρρώστιά του⁴⁹. Και πόσο προσπάθησαν οι βασιλείς να τους κάνουν (τους αποστόλους) να αφήσουν αυτόν τον όρκο, λόγω τάχα της τερατωδίας του, αλλά (οι απόστολοι) δεν τους υπάκουσαν.</p>
<p>[رسوم الصليب في الطبيعة]</p> <p>وهذا أقوى الأدلة على جلالة الصليب، الذي هو شبه الإنسان القائم، أعلاه كالقوى، وأسفله كالاحت، وقدامه كالشرق، وخلفه كالغرب، وجنبته الأيمن كالجنوب، وجنبته الأيسر كالشمال.</p>	<p>[οι ζωγραφίες του σταυρού στην φύση]</p> <p>Να οι δυνατότερες αποδείξεις για το μεγαλείο του σταυρού, που μοιάζει με τον όρθιο άνθρωπο: το υψηλό του μέρος (είναι) σαν το πάνω, και το κατώτερο του μέρος (είναι) σαν το κάτω, μπροστά του (είναι) σαν την ανατολή, και πίσω του (είναι) σαν την δύση, η δεξιά του πλευρά (είναι) σαν τον νότο, και η αριστερή του πλευρά (είναι) σαν τον βορρά⁵⁰.</p> <p>Και ο κόσμος δεν μπορεί να υψίσταται χωρίς τα τέσσερα ήπια σύνορα που συγκεντρώνουν</p>

44. Σχετικά με αυτό το θέμα βλ. στα σχόλια παρακάτω.
 45. Έδω αναφέρει αναλυτικώς τους τέσσερις παράγοντες κάθε ομάδας.
 46. 'Ο κόσμος και ο σταυρός είναι από τα πιο σημαντικά θέματα της συμβολικής θεολογίας, βλ. G. CHAMPEAUX - S. STERCKX, *I simboli del Medio Evo*, traduzione italiana di Monica Giradi, Jaca Book, Milano 1988, 27-52.
 47. Βλ. τα σχόλια παρακάτω για το θέμα αυτό.

48. Βλ. *Ιω.* 2.19.
 49. Έδω στηρίζεται στο *Πράξ.* 4.10.
 50. Έδω αρκεί να θυμηθεί κανείς ότι ο Άδάμ στο όνομα του επικεντρώνει την Ανατολή - Δύση - Άρπτος - Μεσημβρία. Βλ. G. CHAMPEAUX - S. STERCKX, *I simboli del Medio Evo*, 249-253 (ειδικά σ. 252).

<p>والعالم لا يعدم الأربعة الحدود اللطيفة، الجامعة لكل ما وقع عليه العلم والعيان، وهي الجوهر، ثم الجرم، ثم الحنّ، ثم المتنفّس، ثم العقل قطبها وماسكها.</p>	<p>όσα πέφτει στο μάτι και στο μυαλό (δηλαδή τα πάντα), και (είναι): η ουσία, μετά ο όγκος, μετά το ζων, μετά το έμψυχο, και (ακολουθεί) ο νους, (που είναι) ο πόλος και ο κρατών όλων⁵¹.</p>
<p>والظليل على صيغة ما نكرناه قولنا: كل عاقل حيّ، وكل حيّ متنفّس، وكل متنفّس جرم، وكل جرم جوهر. وهذه صورته:</p> <p>وقد وهب الله، جلّ اسمه، لهذا الهيكل الشريف، أعلى الإنسان، عقلاً يُنير به الأشياء، ليترقى إلى الدرجات العليا.</p>	<p>Και η απόδειξη της αληθείας όσων έχουμε πει (είναι το εξής): κάθε λογικό ον (είναι) ζων, και κάθε ζων (είναι) έμψυχο, και κάθε έμψυχο (είναι) όγκος και κάθε όγκος (είναι) ουσία⁵².</p> <p>Και να μια (εξηγητική) του εικόνα:</p> <p>Και χάρισε ο Θεός, μεγάλα είναι το όνομά Του, σε αυτόν τον σεβαστό ναό, δηλαδή τον άνθρωπο⁵³, νου, ώστε να οικονομήι με αυτόν τα πράγματα, και να ανεβαίνει προς τις υψηλές σκάλες.</p>

Σχόλια στο κείμενο

Το πρώτο πράγμα το οποίο θα μπορούσε να παρατηρήσει κανείς στο κείμενο «περί σταυρού» είναι η γλώσσα που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας μας. Το αραβικό κείμενο είναι γεμάτο από κατεξοχήν ισλαμικούς όρους, όπως *al-sunnāh*⁵⁴ για να μιλήσει ο συγγραφέας για τον νόμο, *al-faridah*⁵⁵ για να αναφερθεί στις υποχρεώσεις του χριστιανού και *al-hawariyyin* για να ονομάσει τους αποστόλους. Ειδικά ο τελευταίος όρος είναι κορανικός, δηλαδή, το κοράνιο όταν αναφέρεται στους μαθητές του Χριστού, τους ονομάσει *al-hawariyyīn*⁵⁶. Ένα τέτοιο στοιχείο επιβεβαιώνει ότι ο συγγραφέας μας, ο οποίος ζει στην Γάζα, χρησιμοποιεί την γλώσσα του περιβάλλοντός του, και σε αυτό το κείμενο ειδικά προσπαθεί να εξηγήσει άπολογητικά στους μουσουλμάνους την σπουδαιότητα του Σταυρού και την σημασία της σταύρωσης για τους χριστιανούς. Παρ' ότι ο Edelby υποστηρίζει ότι το κείμενο γράφτηκε ως άπολογία απέναντι στους Έβραίους της περιοχής, αφού ο συγγραφέας παραπέμπει σε προφητείες της Π.Δ.⁵⁷, εμείς, και όπως παρατηρεί ο Noble⁵⁸, νομίζουμε ότι ο συγγραφέας έδω άπολογείται απέναντι στους μουσουλμάνους, επειδή κατά την γνώμη μας ο συγγραφέας, για τον οποίο οι προφητείες έδω διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο, αναφέρεται σχεδόν σε προφήτες που είναι παρόντες στο Κοράνιο⁵⁹.

Η άρχη του κειμένου είναι ξεκάθαρη. Ο *Sulaimān al-Gazzī* θέτει το έρώτημα της θέσης του Σταυρού στη ζωή του χριστιανού. Μία τέτοια *ενοχλητική έρώτηση* θα την άκουγαν οι χριστιανοί από τους μουσουλμάνους που δεν πίστευαν στην *σταύρωση*⁶⁰, όπως ήδη τονίσαμε προηγουμένως. Ο συγγραφέας θέτει

54. Για αυτόν τον όρο βλ. D. W. BROWN, "Sunna".

55. Για αυτόν τον όρο βλ. Th. W. JUYNBOLL, "Fara'id", *Encyclopedia of Islam*, τόμ. 2, 783 και, ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, "Fara'id", *Encyclopedia of Islam*, τόμ. 2, 790.

56. Βλ. M. A. H. ZAHNISER, "Apostle".

57. EDELBY NEOPHYTOS (ed.), *Sulaimān al-Gazzī (X-XF)*, vol. III, 100.

58. S. NOBLE, *Sulaimān al-Gazzī*, 621.

59. Βλ. Κοράνιο, 6,28-29, σε αυτά τα χωρία υπάρχει μία λίστα των προφητών, στην οποία υπάρχουν όλοι οι προφήτες που αναφέρει και ο συγγραφέας μας εκτός από τον Άβραάμ.

60. Ένας άλλος λόγος για να ισχυριστεί κανείς ότι το κείμενο γράφτηκε εις άπολογία εναντι των μουσουλμάνων και όχι των Έβραίων είναι ότι οι Έβραιοί δεν άμφισβήτησαν το γεγονός της σταύρωσης. Έτσι ένας λόγος περί Σταυρού δεν θα τους ένοιαζε πολύ.

51. Ο συγγραφέας βρίσκεται εδώ στη γραμμή του συμβολισμού του Σταυρού και της σχέσης του με τον κόσμο, βλ. σχετικά, δ.π., 51-52.

52. Έδώ βρισκόμαστε στη σκέψη του-μακρόκοσμου και μικρόκοσμου. Βλ. σχετικά, δ.π., 245-246.

53. Βλ. δ.π., 253-256.

τήν ἐρώτηση, χρησιμοποιώντας την λογική τῆς ἀγάπης: πῶς εἶναι δυνατό νὰ ἀγαπᾷ ἕνας χριστιανὸς τὸν σταυρὸ, ἀφοῦ ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς δὲν τὸν ἤθελε. Τὸ συμπέρασμα τοῦ συγγραφέα βρίσκεται στὸν τονισμό, ὅτι θὰ πρέπει νὰ δοῦμε τὸ κέντρο τοῦ σωτηριολογικοῦ γεγονότος, τὸ ὁποῖο εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς καὶ ὄχι τὸ μέσο, δηλαδή ὁ Σταυρὸς.

Ἀμέσως μετὰ γίνεται ἀναφορὰ στὶς δύο φύσεις ἐνωμένες στὴν μοναδικὴ ὑπόσταση τοῦ Χριστοῦ. Ὁ συγγραφέας ὡς μελίτης ὑποστηρίζει τὸ δόγμα τῆς Χαλκηδόνας, καὶ τονίζει ὅτι ἡ ἀνθρώπινη φύση εἶναι αὐτὴ πού πάσχει, σταυρώνεται καὶ πεθαίνει, ἐνῶ ἡ θεϊκὴ παραμένει ἀμετάβλητη. Κατόπιν ὁ ποιητὴς κάνει λόγο γιὰ τὸ σωτηριολογικὸ ὑπόβαθρο τῆς σταύρωσης καὶ τῆς ἀνάστασης τοῦ Χριστοῦ.

Ὅπως ἡ λειτουργικὴ καὶ ἡ πατερικὴ παράδοση πού ἀκολουθοῦν τὴν Κ.Δ. καὶ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἀναγιγνώσκει ἡ τελευταία τὴν Π.Δ., ἔτσι καὶ ὁ *Sulaimān al-Ġazzī* βλέπει στὸν Χριστὸ τὴν πραγματοποίηση τῶν προφητειῶν. Τὸ ἐνδιαφέρον σημεῖο στὸ κείμενό μας εἶναι ἡ ἐπεξεργασία τῶν προφητειῶν καὶ ἡ παραπομπὴ σὲ προφητεῖες οἱ ὁποῖες δὲν ὑπάρχουν στὴν Π.Δ. ὅπως τὴν γνωρίζουμε σήμερα. Δηλαδή τίθεται τὸ ἐρώτημα, ποιά ἦταν ἡ ἀραβικὴ μετάφραση τῆς Ἁγίας Γραφῆς πού χρησιμοποιήσε ὁ συγγραφέας καὶ ἀν στηρίζεται σὲ ἄλλες πηγές ἢ συλλογές προφητειῶν, δηλαδή τὰ καλούμενα *testimonia*⁶¹; Βεβαίως γιὰ νὰ ἀπαντηθεῖ τὸ ἐρώτημα αὐτὸ χρειάζεται μία εἰδικὴ ἐρευνα τὴν ὁποία δὲν θὰ μπορούσαμε νὰ κάνουμε ἐδῶ.

Τὸ τελευταῖο σημεῖο τὸ ὁποῖο θὰ θέλαμε νὰ σχολιάσουμε σχετίζεται μὲ τὴν συμβολικὴ γλῶσσα τοῦ συγγραφέα. Ἡ χρῆση μιᾶς τέτοιας γλώσσας εἶναι φαινόμενο πού ἀρχίζει ἀπὸ τὴν Κ.Δ. καὶ πολλαπλασιάζεται στὸ ἰουδαίιο-χριστιανικὸ περιβάλλον καὶ εἰδικὰ στὸν συριακὸ χριστιανικὸ κόσμο. Εἶναι λογικὴ αὐτὴ ἡ χρῆση, ἀφοῦ, ὅπως ἤδη ἔχει λεχθεῖ, ὁ σημεϊκὸς κόσμος χρησιμοποιεῖ τὶς εἰκόνες γιὰ νὰ ἐκφράζεται. Χαρακτηριστικὴ χρῆση τέτοιας γλώσσας εἶναι ἡ ἀναλογία μεταξὺ τοῦ δέντρου τοῦ παραδείσου μὲ τὸ δέντρο (ξύλο) τοῦ Σταυροῦ⁶². Αὐτὴ ἡ ἀναλογία ἔχει τὶς ρίζες τῆς στὴν τυπολογία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου μεταξὺ τοῦ παλαιοῦ καὶ τοῦ Νέου Ἀδάμ⁶³, ἡ ὁποία ἀναπτύσσεται στὴν πα-

τερικὴ παραδοσὴ⁶⁴ καὶ εἶχε σημαντικὴ θέση στὴν σκέψη τοῦ Ἐφραίμ τοῦ Σύρου (καὶ ὄχι μόνο)⁶⁵.

Στὸ κείμενό μας, τέλος, ἔχουμε τὴν ἀναφορὰ στὶς διαστάσεις τῆς σωτηριολογικῆς ἐνέργειας τοῦ Σταυροῦ. Τὸ θέμα ἀρχίζει ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο⁶⁶ καὶ ἀναπτύσσεται κατόπιν στοὺς Πατέρες. Θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι γιὰ τὸν *Sulaimān al-Ġazzī*, ὁ Σταυρὸς εἶναι τὸ κέντρο τοῦ κόσμου⁶⁷ καὶ εἶναι εἰκόνα τοῦ μακρόκοσμου⁶⁸. Καὶ ἀφοῦ ὁ μικρόκοσμος, ὁ ἄνθρωπος⁶⁹, εἶναι εἰκόνα τοῦ μεγάλου, τότε ἡ καλύτερη ἀπόδειξη γιὰ τὸ μεγαλεῖο τοῦ Σταυροῦ εἶναι ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἔχει δημιουργηθεῖ⁷⁰.

Συμπεράσματα

Μετὰ ἀπὸ τὴν παρουσίαση τοῦ ποιητῆ θεολόγου καὶ ἐπισκόπου τῆς Γάζας Σολομόντα, *Sulaimān al-Ġazzī*, θὰ μπορούσαμε νὰ ὀδηγηθοῦμε σὲ ἄρκετὰ συμπεράσματα σχετικά μὲ τὴν σκέψη καὶ τὴν θεολογία του.

Διαπιστώνει κανεὶς, ὅταν διαβάσει τὰ κείμενα τοῦ συγγραφέα, τὴν σπουδαιότητα τῆς ἀραβο-χριστιανικῆς παράδοσης καὶ τὸ ἐνδιαφέρον πού ἔχουν τὰ ἔργα αὐτῆς τῆς παράδοσης. Ὅσον ἀφορᾷ στὸν συγκεκριμένο συγγραφέα, τὸ ἐνδιαφέρον ἐντοπίζεται στὸ γεγονός ὅτι ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ τὸν πρῶτο χριστιανὸ ποιητὴ ὁ ὁποῖος συνέθεσε θεολογικὰ ποιήματα στὴν ἀραβικὴ γλῶσσα.

Ἐνα ἄλλο ἐνδιαφέρον σημεῖο εἶναι τὸ σημεϊκὸ ὑπόβαθρο τῆς σκέψης του. Τὸ ζήτημα αὐτὸ μᾶς κάνει νὰ υποθέσουμε ὅτι ὁ συγγραφέας προέρχεται ἀπὸ

64. Γιὰ μίαν ἀνάλογη προσέγγιση, βλ. ΕΙΡΗΝΑΙΟ, *Adversus Haereses V*, 23,2 σὲ PG, 7,1189-1190.

65. Βλ. τὴν σκέψη τοῦ Ἐφραίμ τοῦ Σύρου σχετικά μὲ αὐτὸ, Β. ΕΒΕΙΔ, «Ὁ συμβολισμὸς τοῦ «ἐνδύματος» στὴν συριακὴ θεολογικὴ παράδοση», *Γρηγόριος Παλαμάς* 95 (2012), 277-305, 290-293.

66. Ἐφ. 3, 18, βλ. ἐπίσης, R. GUÉNON, *Il simbolismo della croce*, Milano 1989³, 37-48.

67. Βλ. G. CHAMPEAUX - S. STERCKX, *I simboli del Medio Evo*, 370. Βλ. ἐπίσης, RENÉ GUÉNON, *Il simbolismo della croce*, 82-93.

68. Βλ. ὁπ.π., καὶ R. GUÉNON, *Il simbolismo della croce*, 25-30.

69. Ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας μας ἔγραψε ἄρθρο μὲ τίτλο «Περὶ τοῦ ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὁ μικρότερος κόσμος», βλ. τὴν κριτικὴ ἔκδοση, EDELBY ΝΕΟΦΥΤΟΣ (ed.), *Sulaimān al-Ġazzī*, (X^a-X^l), vol. III, 115-141.

70. Γιὰ τέτοια θέματα βλ. G. CHAMPEAUX - S. STERCKX, *I simboli del Medio Evo*, 245-278. Βλ. ἐπίσης, R. GUÉNON, *Il simbolismo della croce*, 25-30.

61. Γιὰ περαιτέρω πληροφορίες βλ. GRIBOMONT-J., «Testimonia» in: *NDPAC*, vol. III, 5331.

62. Βλ. G. CHAMPEAUX - S. STERCKX, *I simboli del Medio Evo*, 369-376.

63. *Γαλ.* 3,7, καὶ, *Ρωμ.* 13,14.

ἀραμαϊκὲς ρίζες τῆς Παλαιστίνης καὶ ἴσως νὰ μὴν γνῶριζε τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα. Ἔτσι, καὶ ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ ἔργα του, χρησιμοποίησε τὰ ἔργα τῆς παράδοσής του, τῶν μεγάλων Ἑλλήνων Πατέρων καὶ τῶν μεγάλων Ἀράβων Πατέρων τῆς μελχιτικῆς Ἐκκλησίας μεταφρασμένα στὰ ἀραβικά. Τὸ γεγονός διπροέρχεται ἀπὸ τὴν ἀραμαϊόφωνη μελχιτικὴ κοινότητα τῆς Παλαιστίνης, ἐξηγεῖ τὸ γεγονός γιατί ὁ *Sulaimān al- Ġazzī* γράφει ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὸν σημαντικὸ τρόπο σκέψης καὶ τὴν συμβολικὴ γλῶσσα.

Τὸ τελευταῖο πράγμα τὸ ὁποῖο θὰ θέλαμε νὰ φωτίσουμε ἀφορᾷ στὸ γεγονός ὅτι μὲ τὸν συγγραφέα αὐτὸν ἔχουμε ἀνανέωση τῆς παλαιᾶς θεολογικῆς σχολῆς τῆς Γάζας⁷¹. Ἡ σχολὴ αὐτὴ ὑπῆρξε πολὺ σημαντικὴ γιὰ τὰ θεολογικὰ δρώμενα τῆς τότε ἐποχῆς. Ὁ *Sulaimān al- Ġazzī* συνεχίζει τὴν παράδοση τούτης τῆς σχολῆς, ἀλλὰ πλέον σὲ μία καινούργια γλῶσσα, στὴν κοινὴ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, στὴν ἀραβικὴ.

71. Πληροφορίες γιὰ τὴν σχολὴ τῆς Γάζας βλ. Α. FYRIGOS, *Filosofia patristica e bizantina, I, Dalle origini dellera cristiana alle lotte iconoclastiche*, Roma 1999², 182-189.

“New” Hermeneutics in Modern Arab Muslim Thought? The paradigm of Naṣr Ḥāmid Abu Zayd¹

PETER KAZAKU*

1. Introduction

The “postmodern tendency in the West to pluralize hermeneutic models concerning both holy scriptures and mundane texts” has definitely not spared

* Peter Kazaku owns a PhD degree from the University of Münster.

1. In writing this article, I am grateful for the helpful critical comments offered by Prof. Dr. Assaad E. Kattan (University of Münster, Germany), Prof. Dr. Nadia Al-Bagdadi (Central European University, Hungary), Michael L. Raposa (The Institute for American Religious and Philosophical Thought, North Carolina, USA), and Thomas Bell (University of Washington in Seattle, USA). In the following, I would like to offer some brief personal reflections on the incisive critique made by Al-Bagdadi to my decisions to *deliberately omit* Abu Zayd’s *Mafhūm al-naṣṣ* (1998) from the process of defining his paradigm, as well as to *considerably “simplify”* the complex picture of Muslim hermeneutics. Firstly, the foregoing work *Mafhūm al-naṣṣ* was not taken into consideration here because my objective was to guarantee an articulation of the views Abu Zayd had held near the end of his life on July 5, 2010. For this purpose, his later works on the Quranic hermeneutics seemed to be more relevant, unless one would set out to reconstruct the whole *Werdegang* of his hermeneutic thought, which was beyond the scope of this study. Secondly, my unusual move to let the complex voice of the advanced and rich bibliography regarding the issue of Muslim hermeneutics in both Arabic and European languages trail off did not take place because of an unawareness of solid scholarship in the foregoing research field, *au contraire* its complexity made me to choose another way of treating my subject. The way which LOUIS MINK (112-136) called “comprehension” represents “a characteristic kind of understanding which consists in thinking together in a single act, or in a cumulative series of acts, the complicated relationships of parts which can be experienced only *seriatim*” (127). But it is specifically the “*categoreal* mode of comprehension” that is applied here (Mink 129). When applying this mode of comprehension, “a concept belonging to a developed theory is extended to cover a range of instances for which the theory itself has no validity in principle” (Mink 129). In this study, from the conceptual framework of cognitive psychology I took freedom and reason